

NAD ÚCTYHODNÝM PŘEKLADATELSKÝM DÍLEM

ISIDOR ZE SEVILLY A JEHO *ETYMOLOGIAE*
V ČEŠTINĚ

Není v českých humanitních vědách mnoho projektů, které by si vytkly velký cíl a soustavně jej – třebaže v nepřízni doby a v nepravidelných intervalech – plnily. Připomínám namátkou *Slovník středověké latiny v českých zemích*, dále *Opera omnia* M. Jana Husa a Jana Amose Komenského či záměr přeložit a vědecky komentovat všech dvacet knih raně středověké encyklopedie Isidora ze Sevilly († 636) *Etymologiae – Origines*, jemuž je věnována tato zpráva. Autor, biskup sevillský, byl ve své době vyhlášeným polyhistorem a církevním spisovatelem. Jeho literární dílo je rozsáhlé a zasahuje do různých oblastí dobového písemnictví. Přesto je jeho encyklopedie jediným dílem, které výrazným způsobem ovlivnilo mapu Evropy. Bylo chloubou každé významné středověké knihovny a do počátku 13. století poskytovalo uznávaný a oblíbený úvod do studia všech odborných disciplín, shrnující znalosti o reáliích mizejícího antického světa. Přiblížit toto úsilí a doprovodit je náležitým výkladem odborníků a kritickými poznámkami k textu, bylo a je velkou výzvou pro klasické filology, zapálené pro prezentaci nejlivnějších děl uplynulých staletí.

Nešlo o málo. Studium textu nemělo být jen klíčem při sledování ozvuků klasické a církevní literatury v středověké naučné próze či beletrii, ale také pomocnou rukou při výkladu řady pojmů, objevujících se v pramenech pozdně římského období.

Ke svému úkolu nepřistoupili mladí překladatelé nepřipraveni. Inspirovali se do určité míry několika knihami Isidorovy encyklopedie, vydanými v průběhu osmdesátých let ve francouzském nakladatelství Les

Belles Lettres, v nichž novou latinskou edici doprovází překlad, komentář a krátký editorský úvod. Schema bylo možné následovat, ale vědeckou laťku si naši editoři postavili jinak a namísto nové latinské edice zaměřili své bádání na úvodní studie a detailní komentáře k textu. Překlad připravovali znalci jednotlivých vědních oborů, kteří povýšili poznámkový aparát na studnici dokladů a nápadů. Lze zodpovědně konstatovat, že takové hloubky dosud žádný z moderních překladů Isidorovy encyklopedie nedosáhl. Kolektiv českých badatelů měl tu výhodu, že většina jeho členů se podílí na přípravě *Slovníku středověké latiny* a může sledovat historii jednotlivých pojmů v širokém časovém období.

Isidor ze Sevilly žil v době, kdy germánský kmen Vizigótů vládl na Pyrenejském poloostrově. Vtrhli do země a usídlili se zde již v době, kdy země byla plně integrovanou součástí římského světa. Stopy latinské kultury byly zřetelné a přijímali je i hispánští rodáci Seneca, Lucanus, Martialis i Quintilianus. To již na půdu Hispánie přicházelo křesťanství a od první poloviny 4. století se začalo rozvíjet i křesťanské písemnictví, reprezentované osobnostmi jako Iuvencus, Prudentius nebo Augustinův žák Paulus Orosius, proslulý svými *Dějiny* psanými proti pohanům. A aby situace na poloostrově byla ještě složitější, germánští vládcové a rodová šlechta podrželi křesťanství v ariánské podobě, kdežto románská většina obyvatelstva vyznávala věrnost katolické církvi. Románi si tak udrželi kulturní převahu nad svými pány a měli rozhodující vliv na obsazování biskupství a opatství v jednotlivých regionech.

V tomto kvasu působil i Isidor, potomek romanizované rodiny, usídlený v Kartageně poblíž Sevilly. On sám – stejně jako jeho bratři zastávající různé církevní úřady – se vzdělával ve školách při biskupství a snad i klášteře a sám se stal biskupem v Seville. Vážil si vzdělání a podporoval dokonce vlastní skriptorium a knihovnu, obsahující i řadu textů klasických autorů. Žil v rozpolcené době, kdy dohasínala tvůrčí síla římských literátů a měnilo se intelektuální klima. Ve školách, pěstujících ještě rétorickou tradici, se četli klasikové, ale étos vyučování již směřoval jinam, k posílení víry ve spásu a Krista, třebaže školská výuka stavěla na práci s texty, na exegezi bible, klasiků či církevních otců.

Isidorovy *Etymologiae*, které připravoval po mnoho let (a bohužel nedokončil), patřily k profilu nejlepších knihoven a škol. Otevíraly se všem odborným disciplínám, ale měly vliv nejen na porozumění jazyka (latiny), ale poznamenaly i exegetiku, historii a dogmatiku. Svou podstatou jsou *Etymologiae* geniální kompilací, ale jejich autor nebyl jen „posledním filologem starověku“, jak se jej snažila představit německá

věda z přelomu 19. a 20. století. Isidor byl také „zakladatelem středověké vědy“, jak jej charakterizoval vydavatel a znalec jeho díla J. Fontaine. Zdá se, že právě Isidorova dvojlomnost, obrácená do minulosti a zároveň tušící nové obzory, byla důvodem, proč se skupina českých filologů pustila do ambiciózního úkolu představit zapomínaného učence nové době. Nebylo třeba upozornit na pokles tvůrčích sil antického starověku přetavených v prvních staletích „temného věku“ do sběratelství a kompilování dochovaných textů a informací? Není vlastně zázrakem, že se našim filologům daří jako prvním v Evropě přeložit celé Isidorovy *Etymologiae* do národního jazyka a doprovodit je náležitými vědeckými studiemi a široce založeným kritickým komentářem?

Cesta k zahájení a rozběhnutí projektu však nebyla snadná. Prvé svazky vyšly v roce 1998, další postupně následovaly. Již nyní je úspěchem, že z dvaceti knih bylo dáno do rukou odborné veřejnosti osmnáct.

Úkolu vydat bilingvně Isidorovy *Etymologiae* se ujalo pražské nakladatelství Oikúmené, které začalo spolupracovat s vědeckými pracovníky z univerzit a akademických pracovišť, zajištěných granty. Velkou roli sehrála Grantová agentura ČR, která v rámci úkolu *Texty k dějinám středověkého myšlení I–II* (č. 401–97–0274; 401–00–0133) pomohla zajistit vydání knih I–III, V, IX, XII, XVI, a *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty* Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (LN00–A 011; 6198–959–202), umožňující vydání knih IV, VI–VII, X, XI, XIII–XV, XVIII a XIX–XX. Výčet jmen autorů je úctyhodný. Vedle hlavních řešitelek tohoto projektu Lenky Karfíkové a Hany Šedinové spolupracovali na přípravě jednotlivých svazků jako překladatelé, komentátoři, autoři úvodních studií a redaktoři Lucie Pultrová, Daniel Korte, Hana Florianová, Barbora Kocánová, Lenka Blechová-Čelebić, Irena Zachová, Iva Adámková, Klára Hušková, Jana Fuksová, Kateřina Vršecká, Jan Kalivoda, Jan Souček, František Šimon, Jana Nechutová, Eva Stehlíková a Zuzana Silagiová. Vznikl tým, který studium nesnadné doby umírání římské říše a vzniku nových státních útvarů pozdvihl svým filologickým vzhledem na výši, u nás dosud neobvyklou.

V době nedomyšlených úspor finančních prostředků na podporu vědy a kultury by mohlo dojít k laciným škrtům, které by ohrozily dokončení překladu Isidorových *Etymologií*, projektu dosud tak úspěšného. Je proto třeba upozornit na jedinečnost nápadu a jeho kvality. Úspěšné završení projektu by bylo činem, kterým bychom kvalitou zpracování předešli Evropu.

Možnou námitku, proč dotovat dílo, které se obrací k poznání minulosti, je třeba oslabit poukazem, že i tak staré dílo se zabývá moderním problémem kultury jazyka. Jde především o prvé tři knihy, věnované „svobodným uměním“, kde výklad o řeči přibližuje mluvu i jako nástroj pro cestu za Božím tajemstvím. Latina měla tehdy zvláštní postavení. Byla jazykem administrativy, vědy i liturgie a její opanování umožnilo proniknout do četby klasického textu, latinského překladu bible a učebních výkladů církevních otců. K tomu však nestačilo povrchní klouzání po hladině textu, k opravdovému porozumění bylo třeba znalostí o skladbě vět, zkoumání původu slov i ovládnutí pravidel stylistiky. Etymologizování (třebaže často pochybné) nemělo jen praktický smysl, ale mělo i svůj význam gnozeologický. Až dodnes platí, že odhalit dějiny slov, naleznout jejich kořen, pomáhá pochopit zasuté vrstvy vyjadřování, vyznat se v prastaré víře o tajemném spojení slova (pojmu) s předmětem.

Isidorovy *Etymologiae* jsou velkolepým svědectvím o prolínání antického světa s mohutným křesťanstvím. Čeští klasičtí filologové se svými překlady a výzkumy snaží této složité době přiblížit. Z výčtu publikovaných knih, který je připojen na konci této zprávy, je patrné, že k úspěšnému završení tohoto úctyhodného díla zbývá jen málo. Je tedy nasnadě, že je naléhavé úkol dokončit. Torzovitých vícesvazkových edičních plánů mají u nás humanitní vědy již několik.

Přehled dosud vydaných svazků:

- ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae I–III – Etymologie I–III*.
Překlad a poznámky DANIEL KORTE, úvodní studie JAN KALIVODA, redakce LENKA KARFÍKOVÁ.
Praha, Oikoymenh 2000, 384 s. (Knihovna středověké tradice, III).
ISBN 80–86005–97–6.
Grant GA ČR č. 401/97/0374 *Texty k dějinám středověkého myšlení I*, hlavní nositel Univerzita Palackého v Olomouci, spolunositel Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelka Hana Šedinová).
- ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae IV – Etymologie IV*.
Překlad a poznámky KLÁRA HUŠKOVÁ a HANA FLORIANOVÁ, úvodní studie FRANTIŠEK ŠIMON a HANA FLORIANOVÁ, revize překladu FRANTIŠEK ŠIMON, odpovědná redaktorka LUCIE PULTROVÁ.
Praha, Oikoymenh 2003, 144 s. (Knihovna středověké tradice, XI).
ISBN 80–7298–090–4.
Výzkumné centrum MŠMT LN00A011 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, hlavní příjemce Univerzita Palackého v Olomouci, spolupříjemci Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze a Masarykova univerzita v Brně (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelky Hana Šedinová a Jana Nechutová).
- ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae V – Etymologie V*.
Překlad, úvodní studie a poznámky LENKA BLECHOVÁ, revize překladu LUCIE PULTROVÁ, redakce LUCIE PULTROVÁ a HANA ŠEDINOVÁ.
Praha, Oikoymenh 2003, 183 s. (Knihovna středověké tradice, IX).
ISBN 80–7298–060–2.
Grant GA ČR č. 401/00/0133 *Texty k dějinám středověkého myšlení II*, hlavní nositel Univerzita Palackého v Olomouci, spolunositel Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelka Hana Šedinová).
- ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae VI–VII – Etymologie VI–VII*.
Překlad a poznámky DANIEL KORTE, předmluva JAN KALIVODA, revize překladu a redakce LUCIE PULTROVÁ.
Praha, Oikoymenh 2004, 336 s. (Knihovna středověké tradice, XIII).
ISBN 80–7298–101–3.

Výzkumné centrum MŠMT LN00A011 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, hlavní příjemce Univerzita Palackého v Olomouci, spolupříjemci Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze a Masarykova univerzita v Brně (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelky Hana Šedinová a Jana Nechutová).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae IX – Etymologie IX*.

Překlad a předmluva IRENA ZACHOVÁ, poznámky IRENA ZACHOVÁ a HANA ŠEDINOVÁ, revize překladu a redakce HANA ŠEDINOVÁ.

Praha, Oikoymenh 1998, 102 s. (Knihovna středověké tradice, II). ISBN 80-86005-02-7.

Grant GA ČR č. 401/97/0374 *Texty k dějinám středověkého myšlení I*, hlavní nositel Univerzita Palackého v Olomouci, spolunositel Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelka Hana Šedinová).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae X – Etymologie X*.

Překlad a poznámky LUCIE PULTROVÁ, úvodní studie HANA ŠEDINOVÁ, redakce předmluvy LUCIE PULTROVÁ a ZUZANA SILAGIOVÁ, revize překladu a odpovědná redaktorka ZUZANA SILAGIOVÁ.

Praha, Oikoymenh (Knihovna středověké tradice, XX) 2010, 354 s. ISBN 978-80-7298-410-7.

Výzkumný záměr MSM 6198959202 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, příjemce Univerzita Palackého v Olomouci (řešitel Pavel Floss).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae XI – Etymologie XI*.

Překlad a poznámky BARBORA KOCÁNOVÁ, HANA ŠEDINOVÁ a LENKA BLECHOVÁ-ČELEBIČ, úvodní studie FRANTIŠEK ŠIMON, HANA ŠEDINOVÁ a LENKA BLECHOVÁ-ČELEBIČ, revize překladu a redakce LUCIE PULTROVÁ a HANA ŠEDINOVÁ.

Praha, Oikoymenh 2009, 226 s. (Knihovna středověké tradice, XVII). ISBN 978-80-7298-409-1.

Výzkumný záměr MSM 6198959202 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, příjemce Univerzita Palackého v Olomouci (řešitel Pavel Floss).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae XII – Etymologie XII*.

Překlad a poznámky JANA FUKSOVÁ, úvodní studie JANA NECHUTOVÁ, revize překladu a redakce HANA ŠEDINOVÁ a LUCIE PULTROVÁ.

Praha, Oikoymenh 2004, 252 s. (Knihovna středověké tradice, XII). ISBN 80-7298-099-8.

Grant GA ČR č. 401/00/0133 *Texty k dějinám středověkého myšlení II*, hlavní nositel Univerzita Palackého v Olomouci, spolunositel Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelka Hana Šedinová).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae XIII–XV – Etymologie XIII–XV*.

Překlad a poznámky DANIEL KORTE, předmluva JAN KALIVODA a JAN SOUČEK, redakce LUCIE PULTROVÁ.

Praha, Oikoymenh 2001, 348 s. (Knihovna středověké tradice, VII). ISBN 80-7298-032-7.

Výzkumné centrum MŠMT LN00A011 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, hlavní příjemce Univerzita Palackého v Olomouci, spolupříjemci Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze a Masarykova univerzita v Brně (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelky Hana Šedinová a Jana Nechutová).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae XVI – Etymologie XVI*.

Překlad, poznámky a úvodní studie HANA ŠEDINOVÁ, redakce LENKA KARFÍKOVÁ a ZUZANA SILAGIOVÁ.

Praha, Oikoymenh 2000, 312 s. (Knihovna středověké tradice, V). ISBN 80-7298-001-7.

Grant GA ČR č. 401/00/0133 *Texty k dějinám středověkého myšlení II*, hlavní nositel Univerzita Palackého v Olomouci, spolunositel Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelka Hana Šedinová).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae XVIII – Etymologie XVIII*.

Překlad a poznámky DANIEL KORTE, předmluva EVA STEHLÍKOVÁ a JAN SOUČEK, redakce LUCIE PULTROVÁ.

Praha, Oikoymenh 2002, 144 s. (Knihovna středověké tradice, VIII). ISBN 80-7298-046-7.

Výzkumné centrum MŠMT LN00A011 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, hlavní příjemce Univerzita Palackého v Olomouci, spolupříjemci Ústav pro klasická studia AV ČR v Praze a Masarykova univerzita v Brně (řešitelka Lenka Karfíková, spoluřešitelky Hana Šedinová a Jana Nechutová).

ISIDOR ZE SEVILLY, *Etymologiae XIX–XX – Etymologie XIX–XX*.

Překlad a poznámky IVA ADÁMKOVÁ, BARBORA KOCÁNOVÁ, KATEŘINA VRŠECKÁ a HANA FLORIANOVÁ, úvodní studie JAN SOUČEK, revize překladu a redakce LUCIE PULTROVÁ a HANA ŠEDINOVÁ.

Praha, Oikoymenh 2009, 388 s. (Knihovna středověké tradice, XIX). ISBN 978–80–7298–408–4.

Výzkumný záměr MSM 6198959202 *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*, příjemce Univerzita Palackého v Olomouci (řešitel Pavel Floss).

Pavel Spunar (Praha)

Summary

ISIDOR OF SEVILLE AND HIS *ETYMOLOGIAE* IN CZECH: ON THE RESPECTABLE ACHIEVEMENT OF CZECH RESEARCHERS

This short notice calls attention to the Czech translation of the *Etymologiae* written by Isidore of Seville, by now covering nearly all the work. The team of Czech researchers and translators, connected with the Palacký University in Olomouc, Institute for Classical Studies of the Czech Academy of Sciences in Prague and Masaryk University in Brno, has started the work on the translation in 1998. Since then, 18 books out of 20 have been translated into Czech and published in the Oikoymenh publishing house in Prague. Due to the detailed introductory studies, opening each volume, and a thorough commentary on each book, which were prepared by the specialists in relevant disciplines, the Czech achievement stands without example in the rest of Europe, and it is to be hoped that it shall be soon finished.

Keywords: Isidor of Seville; *Etymologiae*; translation

SEDMNÁCTÉ ZASEDÁNÍ COMITÉ INTERNATIONAL DE PALÉOGRAPHIE LATINE (LUBLAŇ, 7.–10. ZÁŘÍ 2010)

Téměř sto paleografů, kodikologů i dalších specialistů v oblasti dějin písma a písemné kultury se sešlo v září 2010 na 17. konferenci mezinárodního paleografického výboru (CIPL). Tématem byly tentokrát autografy ve středověku.

Početné referáty (změny v programu byly oproti předběžnému programu velmi malé a naprostá většina ohlášených příspěvků tak skutečně zazněla) lze v zásadě rozdělit do tří skupin. Na počátku konference zazněly metodicky orientované obecnější výklady – takovým byl především úvodní příspěvek Eefa Overgaauiwa, zamýšlející se vůbec nad vymezením autografu a nad možnostmi jeho výzkumu ve středověku. Protože jen velmi zřídka jsou vlastnoručně psané texty ohlášeny v kolofónu dochovaných rukopisů, nezbyvá než použít čistě paleografické postupy a pokusit se zachytit shodnou písarskou ruku v dochovaných rukopisech děl téhož autora. I zde se však badatel často pohybuje v nejistotě, nadto za autograf nelze považovat texty zaznamenané osobním písařem či sekretářem, což byl ve středověku nepochybně poměrně běžná, dnes však těžko rozeznatelná praxe.

Dalšímu obecnému problému, totiž používání více typů písem jedním písařem i proměňám rukopisu konkrétního písaře, se věnoval následující referát Teresy De Robertis. Početně zdaleka největším blokem byly příspěvky věnované konkrétně určitým autorům či dochovaným textům. Zde lze – více méně v chronologickém postupu – zmínit příspěvky z období raného a vrcholného středověku, tedy paleograficky vzato z období užívání karoliny (D. Ganz, H. Eisenhut, D. Frioli, G. Bernhard, do jisté míry P. Carmassi, ale také L. Holtz a G. E. Unfer Verre), referáty